

ДЕЛО №: 1

МОСКОВСКА САГА

Трилогија

ДЕЦА ЗИМЕ

РАТ И ТАМНОВАЊЕ

ТАМНОВАЊЕ И МИР

Уредници

ПЕТАР БУЊАК

ОЛГА КИРИЛОВА

Василиј Аксјонов

Московска сага

књига прва
Деца зиме

С руској њревели
МИРЈАНА ГРБИЋ

 INFORMATIKA

2008.

Наслов оријинала:

Василий Аксёнов

МОСКОВСКАЯ САГА
ПОКОЛЕНИЕ ЗИМЫ

© Copyright by B. Aksjonov, 2005

© Copyright by izdateljstvo IZOGRAF, Moskva 2005

© Copyright for Serbia by INFORMATIKA a.d., Beograd 2008.

Лели-лили – снеї ѿрешања,
Које заклањају ѿушку.
Чичечача – сабље сјај,
Биеензај – црвен знамен,
Зиееїзој – рука клеїве.
Бобо-диба – црвен врїце,
Мийиоїи – сиве војске ока сјај.
Чучу биза – ѿрошње сјај.
Мивеаа – небеса.
Мийиоїи – ока сјај!
Вееава – зелен їомила!
Мимомаја – ѿлаветї хусара,
Зизо зеја – рука сунца,
Сунцеоких сабљи раж.
Лели-лили – снеї ѿрешања,
Сосесао – дрда кућа...

Велимир Хлебњиков

ГЛАВА I

СКИТСКИ ШЛЕМОВИ

Замислите само: у Москви у осмој години револуције – саобраћајна гужва! Цела Никољска, што од Лубјанке до Црвеног трга води кроз срце Китајгорода, закрчена је трамвајима, запрегама и аутомобилима. Поред ресторана *Славјански базар** из запрежних кола истоварују корпе са живом рибом. Под сводом Третјаковског пролаза ржу коњи, трубе камиони, псују кочијаши. Милиција некуда хита, мада је ћурликање њених сирена прилично безазлено: као да још није сасвим сигурна у реалност своје нимало политичке, већ чисто градске, сасвим мирнодопске улоге. Све у свему, има се утисак да је

* Видети Појмовник на крају књиге (*їрим. уреднишиїва*).

све ово некаква аматерска позоришна представа. Чак и бес као да је глумљен. Ипак, најважније је то што сви глуме радо. Гужва у Никољској – то је, у суштини, радостан призор, нешто као чаша топлог млека после грознице: живот се враћа, опоравак само што није.

– Замислите, пре само четири године овде су владали глад и смрт, улицама су тумарали једино слепи певачи и отезали се безнадежни редови за проклијали кромпир, а Никољском су пролазиле само чекистичке „марице“ – рече професор Устрјалов. – Ето вам, мистер Рестоне, теорије покрета *Смена вех* остварене у пракси.

Два господина приближно истих година (тридесет пет до четрдесет) седела су један поред другог на задњем седишту „пакарда“ који се заглавио у Никољској. Обојица су била одевена европски, носили су квалитетна одела из скувих продавница, али се по некаквим незнатним, па ипак сасвим приметним знацима, у једном од њих лако могао препознати Рус, а у другом прави странац, и то – Американац.

Таунсенд Рестон, дописник *Чикаџо трибјун* из Париза, током целог свог првог путовања у Црвену Русију борио се с нападима раздражљивости. Ако ћемо право, то се не би могло назвати баш нападима: раздражљивост га ни на тренутак није напуштала, једино што је повремено личила на зубобољу а повремено била налик симптомима тровања храном.

Можда је управо од хране све и почело: већ првог дана су га његове совјетске, да тако кажемо, колеге – онај неподношљиви Кољцов и раскалашни Бухарин – угостили домаћим деликатесима. Тај кавијар... цаба што сада и у Паризу лудују за њим. Открили су да је он, можете мислити, некакав моћни „афродизијак“... а то, у ствари, није ништа друго до рибља јаја, мадам и месје! Преисторијска риба, покривена хрскавичавом крљушти... Ипак, најгоре од свега је осећање некакве непрестане театралности, благо отужног свечаног расположења, некакве хвалисавости... и, истовремено, несигурности, загледања у очи, неизговорених питања. Европу су, изгледа, већ скројили за будућност, само их Америка збуњује. И Рестона овде штошта збуњује. Досад је био уверен да је упознао опруге револуцијџа. Његове репортаже из Мексика својевремено су сматране

највишим донетима журналистике. Интервјуисао је чланове револуционарних хунти у многим земљама Латинске Америке. До Ђавола, сада увиђа да су му „гориле“ биле ближе од ових „господара историје“, као што му је ближа пита с јабукама од „рибљих јаја“. Да ли је могуће да бољшевици заиста мисле да они покрећу свет? Било би много једноставније када би све ово било обично освајање и одржавање власти, смена владајуће елите, а не...

Спремајући се за ово путовање Рестон је прочитао, у преводу, бројне говоре и чланке совјетских вођа. Крајем августа РКП(δ) је потресао један трагичан догађај, повезан с Америком. Током војње чамцем некаквим језером у држави Мејн, удавила су се два истакнута бољшевика – Исај Хургин, председник Амторга, и Јефраим Скљански, најближи сарадник Троцког током свих година грађанског рата. На сахрани у Москви, свемоћни „вођа светског пролетаријата“ исцедио је из себе речи некакве чудне, малтене метафизичке недоумице: „...Наш друг Јефраим Маркович Скљански... прошавши кроз буре Октобарске револуције... погинуо је на некаквом безначајном језеру...“

Какав презир према језеру, према „ванисторијској“ смрти! Па они себе заиста доживљавају малтене као богове Валхале, или као митолошке титане. Ђаво да га носи, мало ко у Америци може разумети да су они својом „класном борбом“ обузети више него самом влашћу... Револуција, изгледа, и није ништа друго до врхунац декаденције...

Окићен црним капутима и војничким шињелима, трамвај је кренуо и прешао неких десетак јарди. Шофер Наркоминдела је хукћући окретао волан „пакарда“ како би стао иза трамваја. Рестон је повлачио дим из луле што се гасила, и освртао се лево и десно. Из безличне гомиле повремено би се издвојиле изузетно лепе жене, лепе готово као Парижанке. Крај улаза у импозантну зграду апотеке стајала су двојица младих црвених официра. Витки и румени, утегнуту опасачима, разговарали су не обраћајући пажњу ни на кога. Њихову униформу одликовала је иста она декадентна чудноватост која је одликовала и целу револуцију, односно власт у целини: капе, чудне преко сваке мере, налик на шлемове са зашиљеним врхом

и с црвеном звездом зашивеном спреда, веома дугачки шињели с црвеним попречним ширитима-тракама на грудима, без еполета али с некаквим загонетним геометријским шарама на рукавима и оковратницима – армија хаоса, Гог и Магог...

– Оппростите, професоре, дозволите да вам поставим једно, како бисмо ми у Америци рекли, провокативно питање. После осмогодишње владавине овог режима, шта сматрате основном тековинном револуције?

Да би потврдио озбиљност питања, Рестон извуче свој „мон-блан“ и припреми се да одговор запише на маргинама свог „бедекера“. Професор Устрјалов се веома нервозно насмеја. Он је био један од оних који обожавају „кавијаре“ и „кечиге“.

– Драги мој Рестоне, немојте мислити да вам се подсмевам, али главна тековина револуције јесте то што је ЦК осам година старији.

Ако ћемо право, чак и овај његов данашњи сапутник, с његовим неправилним енглеским комбинованим самоувереним модулацијама гласа (одакле само Русима тај став априорне надмоћи над Западњацима?) нервирао је Таунсенда Рестона. Веома противречна личност: бивши министар у сибирској влади белих, емигрант који се настанио у Харбину, лидер покрета *Смена вех*, веома чест гост у Црвеној Москви. Његова последња књига *У знаку револуције* изазвала је расправе и у Европи, а овде готово да нема политичког чланка у коме се не помиње његово име.

Зиновјев Устрјалова назива класним непријатељем, утолико опаснијим што на речима прихвата Лењина, говори о благотворној „трансформацији центра“, о „стискању кочница“, о „нормализацији“ бољшевичке власти, о уздању у неповску буржоазију и „јаког сељака“.

Зиновјев се Устрјалову руга на типично бољшевички начин: „што је баби мило, то јој се и снило“, „доживећете повратак кулака кад на врби роди грожђе, господине Устрјалове...“ Бухарин га назива „поклоником царизма“. Занимљиво... На кога и на шта се алудира у последњем случају?

Рестон се трудио да у разговору с Устрјаловим глуми наивка, површног америчког новинарчића.

– Све се враћа на старо, – настављао је Устрјалов – анђео револуције полако напушта земљу...

Рестону је било јасно да овај цитира сопствену књигу.

– Револуционарна грозница већ је прошла... Неће победити марксизам већ електротехника... Погледајте само, сер, све те запањујуће промене. Још јуче је захтеван моментални долазак комунизма а сада цвета приватна својина. До јуче се инсистирало на светској револуцији а данас се траже једино концесиони уговори са западном буржоазијом. Још јуче – ратни атеизам, данас – „компромис са црквом“; јуче – необуздани интернационализам, данас – „уважавање патриотских расположења“. До јуче је прокламован беспоговорни антимилиитаризам и антиимперијализам, давана је слобода свим народима Русије, а данас – „Црвена армија – понос Револуције“; у суштини, она је сила која обједињује руске територије. Земља се враћа својој исконској историјској мисији „Евроазије“...

У зависности од брзине којом су истоваривана кола испред *Славјанској базара*, Никољском се поново – истина, брзином корњаче – успостављао саобраћај. Промицали су не само веома живи призори, већ и гомиле света који је деловао прилично оптимистички. Слаб октобарски мраз као да је окрепио и уличне трговце.

Продавачица разног пецива и пита с месом, рибом или купусом, руменилом својих образа подсећала је на жене са слика Кустодијева. Весели инвалид с дрвеном ногом развлачио је мехове своје хармонике. Поред њега се трговало некаквим чудом у стакленим теглама. Американац који је управо пролазио крај њих није ни слутио да се то чудо зове „амерички подводни становник“.

– Охо, отворена је књижара Ситина! – ускликну Устрјалов, обраћајући се Американцу на руском као своме, али затим, схвативши да овоме тај назив ништа не говори, с осмехом додирну твид на његовом колену. – Што се тиче књижевности и уметности, овде је све у успону, сер. Покренуто је заједничко и приватно издаваштво. Чак и новине, иако су све и даље у рукама бољшевика, много ређе су само громогласна пропаганда, дају све више непосредних информација. Речју, болест је прошла. Русија убрзано прездравља!

Са фасаде зграде која се овде, као у Немачкој, назива брандмауер, гледао их је плакат за филм – човек с цилиндром, налик на Дагласа Фербанкса, плавуша с увојцима, која би по свему могла да буде Мери Пикфорд. Одмах поред ње некакви јадни цртежи у кубистичком стилу и велика ћирилична слова. Да је Рестон знао да чита руски, разумео би да је поред плаката за холивудски авантуристички филм окачена парола Санпросвета „Вашке и социјализам не иду заједно!“

– А шта је с људима из партије, армије, тајне полиције? – упита он Устрјалова (изговарао је „Јустрелоу“). – Мислите ли да и они доживљавају исту овакву трансформацију?

С мимиком својственом меким словенским физиономијама, професорово лице изгуби егзалтирани израз, постаде озбиљно и, рекло би се, чак дубоко замишљено.

– Поставили сте веома важно питање, Рестоне. Знате, ја сам и сâм још јуче бољшевице називао „челичним чудовиштима с гвозденим срцима и механичким душама“... Хм, металургија и није тако неумесна ако се сетимо извесних партијских надимака – Молотов, Стаљин...

– Стаљин је, чини ми се, један од... – прекиде га новинар.

– Генерални секретар Политбироа – објасни Устрјалов. – Изгледа да му главне вође не верују баш много, али тај Грузин представља, по свој прилици, умерене снаге које јачају. – Затим наста ви. – Једино таква чудовишта, с оним страшним рефлекторима који зраче кондензовану енергију, могла су да слома руску тврђаву у којој се пред револуцију накупило толико порока. Ипак, сада... знате, на снагу ступа ерос власти, који је код тих људи веома развијен. Крв и месо потискују механичке теорије.

– Занимљиво – промрља Рестон, непрекидно лупкајући „монбланом“ по маргинама свога „бедекера“. Устрјалов се осмехну као да хоће да каже: још како је занимљиво.

– Тај процес се, чини ми се, одвија у свим сферама – како у партији, тако и у армији, нарочито у армији. Рекао бих да сте обратили пажњу на двојицу младих војних заповедника тамо

испред апотеке. Какво држање, какав стас! То нису одрпани чапајевци већ прави професионални војници, официри, иако су, према западњачким мерилима, у чудној униформи. Узгред, о униформи. Обично се мисли да ју је смислио малтене Буђони лично, а она је смишљена заправо још деветсто шеснаесте године, према скицама сликара Васњецова, Виктора Михаиловича, и представља директан наставак традиције... Скитски мотиви, бато мој, подсећање на претке!

Одједном, Устрјалов прекиде свој говор, на самом узвичнику, и искрено зачуђен погледа Американца. Шта он то пише, као да разуме све што му говорим? Ко од њих уопште може ово да разуме, сву ову збрку у централном делу земље, и међу њеним народима мешаним током петнаест векова? Редовно мора да сам себе прекида кад падне у ватру. Колико је пута себи говорио: држи се британских правила. *Understatement* – то је камен-темељац њихове стабилности. Накашља се:

– Што се тиче ОГПУ или, како бисте ви рекли, тајне полиције... Шта мислите, да ли би пре само четири године историчар из емиграције могао да се са страним новинаром возика по Москви, и то колима Наркоминдела?

– Дакле, ви се не плашите? – упита Рестон с директношћу бека који са половине терена шутира у зону противника.

Кола су већ била прошла кроз целу Никољску и стала тамо где је, очигледно, унапред било одређено да стану – испред китњасте фасаде Горњих трговачких редова. Ту професор Устрјалов и Американац Таунсенд Рестон, који је овде представљао утицајан лист *Чикаго трибјун*, изиђоше из кола и пешке кренуше у правцу Црвеног трга. Напрежући слух, шофер је још неко време могао да чује високи глас сменовеховца: „...Разуме се, ја схватам да је мој положај крајње двосмислен – у емигрантским круговима многи ме сматрају малтене чекистом, а у Москви, ево, Бухарин је баш ових дана објавио...“

Оно што је потом рекао било је заглашено буком ужурбане престонице.

Само што су две фигуре у енглеским капутима нестале из видокруга, „пакарду“ приђе тип с капом од јагњећег крзна, прави субјект с брчићима, од оне сорте коју су пре револуције називали „уходама“, и који се од тога доба ни за длаку нису променили.

– Па, мајсторе, о чему су се буржуји домунђавали? – упита он шофера.

Шофер дланом уморно протрља очи и тек потом погледа придошлицу тако да ухода намах спласну, схвативши истога часа да пред њим ни у ком случају није шофер.

– Не мислите, ваљда, драговићу, да ћу вама преводити с енглеског?

Управо у том трену над зградом Горњих трговачких редова и закрченим улицама старог Китајгорода залепрша „бело паперје“, први, сасвим лак и свеж снег те јесени 1925. године.

За то време млади команданти – чији је изглед двојицу центлмена из пролога, који се, по свој прилици, у овом роману више неће појављивати, навео на онако озбиљна размишљања – и даље су разговарали крај улаза у Ферејнову апотеку.

Комбриг Никита Градов и комполк Вадим Вујнович били су вршњаци и, у време кад почиње ова приповест, и један и други узели су двадесет пету годину живота а већ су иза себе имали безброј страшних битака грађанског рата, то јест, према тадашњим мерилима, били су сасвим зрели мушкарци.

Градов је служио у штабу команде Западног војног округа, код команданта армије Тухачевског, а Вујнович је био на дужности „особе за специјалне задатке при Реввојенсовјету, то јест био је један од главних ађутаната народног комесара за војску и морнарицу Фрунзеа. Пријатељи се нису видели неколико месеци. Градов, рођени Московљанин, по потреби службе боравио је у Минску, док је Уралац Вујнович, после именованја у Реввојенсовјет, постао прави становник престонице. Овај преокрет судбине прилично га је забављао, и служио му као повод да задиркује Никиту. Шетајући с пријатељем по Москви он му је скретао пажњу на позоришне плакате

и, тобоже узгред, започињао разговор о премијерама, а онда би, као досетивши се, рекао: „Ах, да, код вас у Минску о томе још нису ни чули, ех, провинција...“ – и тако даље у том смислу; речју, било је то сасвим добродушно и чак нежно задиркивање.

Међутим, ти младићи са буђоновкама на главама, позоришта су помињали тек узгред: њихов разговор је сваки час скретао на озбиљније теме; били су то озбиљни млади људи, са чиновима које је у старој армији било немогуће достићи пре четрдесете.

Никита је, са својим главнокомандујућим, у Москву дошао ради учешћа на саветовању о спровођењу војне реформе. Предвиђено је да се саветовање одржи у Кремљу, у тајности, јер је требало да се на њему нађу малтене сви чланови Политбироа РКП(б). Сви они су још увек били обузети тајновитошћу. „Партија, по навизи, и даље ради у илегалу“ – понављали су у Москви шалу најдуховитијег бољшевика Карла Радека. Ствар је унеколико компликовало то што се шеф команданта пука Вујновича, председник Револуционерног војног совјета, народни комесар за војна и поморска питања Михаил Васиљевич Фрунзе, ево, већ више од две недеље налази у болници с акутним запаљењем чира на дванаестопалачном цреву. Бринући братски о здрављу миљеника свих трудбеника, легендарног командарма који је уништио Колчака и Врангела, ЦК је предлагао да се саветовање одржи без њега, да се реферисање повери првом заменику РВС Уншлихту; међутим, Фрунзе је категорички инсистирао на своме учешћу, као и на томе да његова болест није озбиљна. Управо то и јесте била главна тема разговора између двојице младих команданата на прагу Ферејнове апотеке, где су чекали Веронику, жену комбрига Градова.

– Нарком се напросто разбесни кад му се помене тај проклети чир – говорио је Вујнович, човек широких рамена, јужнословенског изгледа, обдарен јаким црним обрвама и брковима, али и изразитим очима. Одрастао у фабричком градићу на Уралу, он је са својим ескадроном прошао све до јужне обале Крима и ту, међу стенама, запенушалим таласима, чемпресима и виноградима, схватио где је његов прави завичај.

Ради романтике, Никиту Градова морали бисмо да опишемо као супротност његовом пријатељу, то јест да га сврстамо у северне географске ширине, у некакву руску готику, уколико је тако нешто икада постојало на свету, и радо бисмо то учинили како бисмо скитско-македонском колориту додали варјашку струју; међутим, истине ради одолевамо искушењу а морамо да укажемо и на то да и Никита, макар напола, припада средоземној „колевци човечанства“: његова мајка Мери Вахтанговна била је из грузијског рода Гудијашвили. Узгред буди речено, у његовој спољашњости није било ничег грузијског, ако се не рачуна извесна риђост и носатост, што се једнако може приписати и Словенима и Варјазима, и, на крају крајева, ништа мање уверљиво, Ирцима, још неуплетеним у светску револуцију.

– Чекај, Вађо, а шта кажу лекари? – упита Никита.

Вујнович се осмехну:

– Лекари о томе говоре мање него чланови Политбироа. Последњи конзилијум у Солдатјонковској болници дошао је до закључка да се може проћи с лековима и дијетом; вође, међутим, инсистирају на операцији. Ти знаш Михаила Васиљевича: на митраљез ће журишати и неће трепнути, али од хируршког ножа пада у потпуну депресију.

Никита задиже скут дугачког шињела и из џепа својих дречавоплавих јахаћих чакшира извуче луковицу златног сата, којим га је 1921. године, по завршетку мартовске кронштатске операције, наградила команда. Вероника се у лавиринтима апотеке изгубила пре читавих четрдесет минута.

– Знаш, – рече он и даље загладан у скупи, тешки и велелепни предмет који му је лежао на длану – понекад ми се чини да се никако не може рећи да се свим вођама допадају одвећ бодри командарми.

Вујнович повуче дим из дугачке цигарете „северна палмира“, па је баци у страну.

– Нарочит труд улаже Стаљин – оштро рече он. – Партија, је л’те, не сме да дозволи да њен заповедник армије Фрунзе буде болестан. Можда Иљич и није био у праву, а, Никита? Можда тај

„кувар“ заиста нема намеру да закува неко „папрено јело“? Или се, напротив, спрема да управо то уради, зато је тако жестоко против дијете – хоће нож?!

Градов спусти руку на раме свог узрујаног друга – „полако, полако“ – и осврну се око себе...

У том тренутку из апотеке најзад излепрша Вероника, лепотица у бундици од фоке, чије су плаве очи блештале као сигнална светла на јахти неког свргнутог монарха. И нашали се крајње неумесно:

– Другови команданти, каква су вам то лица? Спрема се војни преврат?

Вујнович јој из руку узе прилично тешку торбу – шта ли се то тако тешко може набавити у апотеци? – и сви заједно кренуше Позоришном улицом наниже, поред споменика Првом штампару, ка *Мейройолу*.

Кад год би угледао жену свог пријатеља, Вујнович је морао да уложи велики напор да се ослободи моменталних и снажних еротских импулса. Чим би се она појавила, све се претварало у лаж. Његови односи с том женом могли су да буду искрени једино у постељи или, чак... Обузет стидом и тугом, он би постао свестан да је био спреман да с Вероником ради оно што је једном радио с једном госпођицом из заробљеног ешелона белих, то јест да је окрене леђима ка себи, гурне је, пресавије и задигне јој сукњу. Управо та конфигурација синула би му пред очима сваки пут кад би угледао Веронику.

Простачки импулси, шамарао је себе, гнусно наслеђе грађанског рата, срамно за образованог команданта регуларне армије црвене државе. Никита је мој пријатељ и Вероника је – мој пријатељ, а ја сам... њихов дични пријатељ-лицемер.

Испред *Мейройола* се растадоше. Вујнович је управо у тој згради, баш испод Врубљевог мозаика *Далека ѝринцеца*, имао самачку собу. Градови пожурише на трамвај – предстојао им је дуг пут са три преседања до Сребрног Борика.

Док су се труцкали Тверском у крцатом трамвају са грозним задахом и непријатним погледима, Никита је ћутао.

– Шта ти је опет? – шапну Вероника.

– Кокетујеш с Вадимом – промрмља он. – Осећам то. Можда ни си свесна, али кокетујеш.

Вероника се насмеја. Неки од путника погледаше је са задовољством. Насмејана лепотица у трамвају. Повратак нормалном животу. Једна строга старица с негодовањем стисну усне.

– Лудице – нежно шапну Вероника.

Са прозрачних зеленкастих и ружичастих небеса летело је ретко бело паперје, слаб мраз као да је обећавао ђачке зимске радости. Прођоше старо урушено Хорошево, затим већ полупразан трамвај појури ка крају маршруте, ка окретници у Сребрном Борику. Вековни борови парка, језеро Бездонка које је прекрио први ледени покривач, ограде и виле у којима су се већ палиле светиљке и ложиле пећи – неочекивана идила после ужурбане и, као и увек, помало обесмишљене Москве.

Од окретнице до родитељске куће требало је препешачити још пола врсте.

– Шта ти је тако тешко у ташни? – упита Никита.

– Купила сам ти бром за читавих месец дана – живахно одговори Вероника и погледа мужа испод ока.

Патња је, као и увек, његово пегаво лице чинила смешним. Гледао је пред ноге.

– До ђавола и тај бром – промрмља он.

– Престани, Никита! – наљути се она. – Већ две недеље, то јест од службеног пута, не спаваш. Тај Кронштат те је баш измучио!

Одлазак у ту поморску тврђаву, у октобру, чинио се као обичан службени пут једног високог команданта: специјалан вагон до Лењинграда, одатле борбеним чамцем до пристаништа Уст-Рогатке. У луци, на обали и у граду, владао је потпун ред, осећао се одмерен ритам уходаности свих поморских служби. Одсечним кораком, идући у парно купатило и враћајући се отуда, пролазиле су чете у црним доламама. Неки су у хору певали „Лизавету“. На бродовима линијске пловидбе увежбавана је сигнализација. Попут

пеликана, над заливом су тамо-амо летели најновији хидроплани. Време је за све одмеравано бродским пешчаним сатом и означава-но јасним ударцима звона. Био је то свет чист, приморски, некако енглески – у сваком случају, нимало налик на руску стварност.

Ништа и нико не подсећа на догађаје од пре четири године. Само једном, док се пењао на бастион Тотлебен, чуо је иза својих леђа спокојан глас:

– Видим, друже команданте, да вам је пут добро познат.

Нагло се окренуо и сусрео с погледом артиљерца: „Ви... ви сте били овде? Онда? Да ли је могуће?“ Касније је Никиту мучила свест да се из те недоумице могло прочитати нешто сасвим друго: „Зашто нисте стрељани?“

– Био сам на одсуству – једноставно рече артиљерац, не испољавајући апсолутно никакве емоције.

– А ја сам учествовао у нападу на ваше утврђење! Зато знам пут! – изазивачки повиси глас Никита, иако му беше јасно да је тај изазов упућен на погрешну адресу: ако артиљерац није стрељан, значи да му је поклоњено поверење, у противном би неизоставно доживео судбину оних који су одговарали пред народом и револуцијом због жестоке антибољшевичке побуне у марту 1921. године.

Та реченица, показало се, ипак није била упућена на погрешну адресу судећи по томе како је артиљерац скренуо поглед и гестом га, ћутке, позвао да степеницама пође горе – као: изволите, биће нам драго...

Никита се цео дан бавио контролом постављања нових обуховских оруђа на бастионе Тотлебен и Петар I, заједно с представницима фабрике и команде Балтичке флоте, пажљиво прегледао документацију и саслушао усмена објашњења артиљераца, и тек пред вече, изговоривши се умором, остао сам и пешке пошао у град.

Било му је јасно да га нешто изгледа вуче тамо, на Котвени трг, у жижу ондашњих догађања.

С булевара дуж обале могао је да види сидриште испред луке и сиве силуете два колоса, рекло би се оних истих: ма шта чинили, ти топови и димњаци увек ће враћати сећање на жестину тих бродова.

Септембарско вече одисало је свежином и потпуном чистоћом: силна вода унаоколо, мала пловила браздају сидриште, колоси намигују сигналним светлима.

У оно време сав тај простор био је бео, као засвагда окамењен, и злослутан. Бродови су стајали један уз другог, уза зид, оковани ледом до својих највиших делова, са стврнутим поцрнелим снегом на палубама. Никита је повремено морао себи да призна да чак и он, диверзант, осећа непријатељство према „маркизовој бари“, како су поморци називали Фински залив. Ка бастиону су се, по леду, кретали бескрајни низови казних одреда у белим мантилима.

Четири и по године касније, стојећи крај споменика Петру Великом и гледајући узбуркану воду, комбриг РККА Градов ухвати себе како размишља о нечем другом: да је побуна почела месец дана касније, не би могли да је савладају. Пошто би се ослободили ледене клопке, бродови би отвореним морем дошли до Оранијенбаума и директном паљбом спречили све покушаје окупљања владиних снага. *Пейројавловску* и *Севасџојољу* би се неоспорно прикључила и друга два гиганта која су у марту још била на ушћу Неве – *Ганјуи* и *Полшава*, а за њима и остали балтички бродови. Тешко би било јамчити чак и за легендарну *Аурору*, јер је и Кронштат само недељу дана пре побуне сматран бастионом и поносом револуције.

Непобедивост побуњене Балтичке флоте готово сигурно запалила би фитиљ и изазвала серију експлозија по целој земљи. Тамбовски крај је и тако већ пламтео. Није случајно и сам Лењин сматрао да је Кронштат опаснији од Дењикина, Колчака и Врангела заједно. Да се вода није заледила, пропала би бољшевичка република.

Спасао нас је лед. Историјски детерминисани догађаји и неконтролисани физички процеси у природи налазе се у чудној, ма, шта ту да се прича, у готово неприхватљивој међузависности. Лед се показао као наш главни савезник и приликом напада на Крим и приликом гушења побуне у Кронштату. Зар не би требало да подигнемо споменик леду? Каква глупост: закони класне борбе базирани на леду, на успореном кретању некаквих бедних молекула!

Међутим, ови парадокси нису били главна мука комбрига Градова. У неким потпуно одређеним, али и неодређеним животним моментима он је себе почињао да сматра издајником и малтене уништитељем слободе. Јасно је било да је ватреном револуционару, двадесетогодишњаку, додељена херојска мисија, да он ниједног тренутка не би зажалио да живот жртвује за Црвену републику, да је ту мисију херојски испунио, па ипак...

Лагано је корачао дуж зграде Поморског збора, жуте са белим стубовима, приносећи руку капи кад би се мимоилазио с војним поморцима, чак је осмехом одговарао на погледе жена – Кронштат је био познат по лепоти морнарских жена – и присећао се како се у мартовској међави, по мраку, бацивши на лед бео мантил сашивен од два чаршава, попео на пристаниште, претрчао булевар и кренуо дуж ове зграде, он – лажни морнар, даса и по, имао је чак и свеже истетовиран натпис на грудима: „Оклопни воз *Црвени њаршизан*“.

Групу од дванаест супертајних диверзаната одабрао је, међу онима који су били најоданији, лично командарм Тухачевски. До почетка одлучног напада требало је да, радећи појединачно, онеспособе топове и отворе капије бастиона. Сваки тренутак био је драгоцен, над заливом су већ почињали да дувају влажни западни ветрови.

Он је те ноћи неометано стигао до јавке, а ујутру... Е, ујутру су започеле праве муке.

Пробудила га је музика војног оркестра. Сунцем обасјаном улицом ка Котвеном тргу марширала је колона морнара – све весељак до весељака. Над њима, на небу блиставоплавом после олује шаренео се набрзину направљен транспарент који је сасвим јасно нудио убитачни мартовски слоган:

„ДОЛЕ ВЛАСТ КОМЕСАРА!“

Свуда су били приметни знаци побуне. Прво што је Никита угледао када је изишао на улицу с два маузера, четири гранате и с лажном потврдом Севастопољског комитета флоте у торби, биле су странице *Весџи кроншијатској совјетџа* са позивом револуционарног комитета, информацијама о одбијеним нападима и подели следовања, и с подругљивим песмицама о вођама:

...Лично нам Калињин сџиже,
Језичином дујом лиже,
Пева као царић мали
Али цаба, нешџо фали!
Казна му се ближи, зар,
Бежи ли џо комесар?
Узнемиран и наџмурен
Улџимайџум Троцки шаље:
„Прекини сад хаос џај,
џешко џебди, банго, знај,
Ко мраве ћу да вас зџазим,
Ни на коџа ја не џазим...“
Наши момџи, смели, јаки,
Бирају комийџейџ, џројке. Сваки
Миран и к’о да шџџуца
Пуца, баџо, џуца, џуца, џуца!...

Ти „момџи“ у одредима, појединачно и у гомилама, једнако су се сливали на Котвени трг образујући, у подножју Поморске цркве и око споменика адмиралу Макарову, огромну гомилу црних морнарских капа и плавих крагни. Попут ретких мрља, међу балтичким униформама издвајали су се војнички шињели и кратки овчији кожуси. Ту су се врзмали и дечаџи, повремено би промакло и какво узбуђено женско лице. Све то заједно звало се „посада Кронштата“.

Свирало је неколико оркестара. Они су заглушивали канонаде из залива, што су тутњале без престанка. Што се тиче бољшевичких аероплана, у општој гунгули, грмљавини топова и артиљеријског оруђа њихови мотори се нису чули, а они сами деловали су као вазарска атракџија иако су из њих повремено долетали смртоносни пакети и леџи с претњама „црвеног фелдмаршала“ Троцког.

Расположење је било свечано. Никита није могао очима да верује. Уместо злокобних и сурових завереника, предвођених белогардејџима коџи су испузали из илегале, угледао је нешто налик народном слављу: хиљаде људи у заносу.